

SEYİTGAZİ İLÇESİNDE BULUNAN ÜRYAN BABA ZAVİYESİ VE TÜRBEŞİ

Erol ALTINSAPAN*

Yağmur SAY**

Ali GERENGİ***

Özet

Bu çalışmada; Eskişehir, Seyitgazi’de bulunan Üryan Baba Türbe ve Zaviyesi’nin, genel anlamda “Üryan” kavramı içinde ve Alevi-Bektaşî inanç anlayışındaki yerini göz önünde bulundurarak mimari yapısını, bölgede bulunan benzer yapılarla karşılaştırılarak değerlendirilmeyi amaçlamaktayız.

Seyitgazi ilçesinin kuzeydoğusunda, bugünkü adıyla Yazıdere (eski adıyla Üryan Baba) Köyü’nde yer alan Üryan Baba Zaviyesi; bir meydan evinden ve bitişiğindeki Üryan Baba’nın türbesinden oluşmaktadır. Diğer müstemilatı bugün mevcut değildir.

Üryan Baba’nın kim olduğu kesin olarak bilinmediği gibi, zaviyenin yapılış tarihi de belli değildir, hâlen zaviyeye bitişik türbede sandukası bulunan kişinin, Sultan Şucâeddîn’in halifesi Ahmed Üryan Baba olması muhtemeldir. Bu durumda, adının da gösterdiği üzere, yarı çıplak bir Kalenderî şeyhi olan Üryan Baba’nın türbe ve zaviyesine bakılırsa devrinde oldukça önemli bir Kalenderî şahsiyet olduğu söylenebilir.

Günümüze ulaşan zaviyenin türbesi biçimsel olarak Seyit Battal Gazi Külliyesi’nin ana yapısını oluşturan Seyitgazi Türbesi’nin mimari formunu tekrarladığı ve bu etkileşimin bölgede bulunan diğer zaviye-türbe yapılarında da görüldüğü anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyitgazi, Üryan Baba, Zaviye.

URYAN BABA DERVISH LODGE AND TOMB IN THE DISTRICT OF SEYITGAZI

Abstract

The purpose of this study is general evaluation of Üryan Baba Dervish Lodge and Tomb in the district of Seyitgazi in Eskişehir by taking its place, Üryan, thought and the rituals of Alevi, Bektaşî faiths into consideration, and by comparing its architectural features with the similar buildings around the same region.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölüm Eskişehir / Türkiye

** Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskişehir / Türkiye

*** Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Eskişehir / Türkiye

The Zaviye of Üryan Baba, located at 7 km north-east of the district of Seyitgazi in the village of Yazıdere (formerly 'Üryan Baba'), is consisted of a court house and the tomb of Üryan Baba adjacent to it. The other buildings of the complex do not exist today.

The personality of Üryan Baba as well as the construction date of the dervish lodge is uncertain. It is highly probable that the person buried in the tomb is Ahmed Üryan Baba, caliph of Sultan Şucau'd-Din. Therefore, we concluded that Üryan Baba, poor Kalenderi sheikh, was fairly important figure of his time as can be seen from his name and dervish lodge with tomb.

It is understood that the tomb of the dervish lodge which exists today is similar to the form of the tomb of Seyitgazi, consisting the main building of the complex of Seyit Battal Gazi, and this interaction is seen at the other dervish lodge-tomb in the region.

Keywords: Seyitgazi, Üryan Baba, Zaviye.

Giriş

Seyitgazi ilçesinin 7 km kuzeydoğusunda, bugünkü adıyla Yazıdere (eski adıyla Üryan Baba) köyünde yer alan Üryan Baba Zaviyesi, bir meydan evinden ve bitişiğindeki Üryan Baba'nın türbesinden oluşmaktadır. Diğer müstemilatı bugün mevcut değildir.

Üryan Baba'nın kim olduğu kesin olarak bilinmediği gibi, zaviyenin yapılış tarihi de belli değildir, hâlen zaviyeye bitişik türbede yatan kişinin, Sultan Şuca'eddin'in halifesi Ahmed Üryan Baba olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda, adının ve kaynakların da gösterdiği üzere, yarı çıplak bir Kalenderi şeyhi olan Üryan Baba'nın türbe ve zaviyesine bakılınca devrinde oldukça önemli bir Kalenderi kimlik olduğu söylenebilir.¹ Anadolu'nun fethinden sonra buraya gelen sûfi ve dervişler arasında baba unvanlı mutasavvıf ve toplum önderleri bulunmaktadır (Uludağ, 1999: 366). Türkmen zümreleri tarafından bu dervişlere "Bab" ve "Baba" denilmesinin yanı sıra "Ata", "Dede", "Abdal" da denilmiştir (Ocak, 2000: 22). Anadolu'da halk arasında en tanınmış baba, Babailer İsyanı'nın öncüsü Baba İlyas-ı Horasanî ve onun adına bu isyanı gerçekleştiren Baba İshak'tır. Başta Hünkâr Hacı Bektaş Veli olmak üzere Baba İlyas'ın halifelerinden çoğu ve ilk Bektaşiler, «baba» unvanını kullanmışlardır. Bu unvan XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'da tasavvuf zümreleri arasında oldukça yaygındır (Uludağ, 1999: 366). Heterodoks İslam düşüncesi XIII. yüzyıl Anadolu'sunda göçebe ve yarı göçebe çevrelerde kuvvetli temsilciler bulur. Bozkırlarda göçebe, yarı-göçebe bir hayat süren Türkmenlerle birlikte bulunan ve eski «Kam-Ozan»lara benzeyen babalar, medrese kaynaklı fakihlerin öğrettiklerinden daha basit ve daha sade bir İslam anlayışını yayıyorlar ve Anadolu'nun şartlarına uygun halk tasavvufunu oluşturuyorlardı (Ocak, 1996: 63-64). Bu yüzden Türkmen babalarının telkin ettiği inanç, bu çevrelerde onların toplumsal yaşamlarına ve zihinsel yapılarına uygun bir niteliğe bürünmüştür.²

« Baba » veya «Dede» unvanlı Türkmen dervişleri, köylülerin ve göçbelelerin manevi hayatlarının başlıca düzenleyicisi ve hâkimiydiler (Köprülü, 1999: 100). Babaların dinî olduğu kadar çok önemli siyasi işlevleri de vardı. Nitekim 1240'ta Selçuklu yönetimine karşı Babailer İsyanı'nı «Babalar» kurguladı (Melikoff, 1993: 31-32). Onlar din büyüğü olmalarının yanı sıra, boylarının da siyasal ve askerî liderleriydiler. Üryan Baba'nın da bu tarzda bir kişilik olması kuvvetle muhtemeldir.

Babaların adlarının Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili rivayetlerde de sık sık geçtiğini görüyoruz. Geyikli Baba, Barak Baba, Koyun Baba bunlardan bazılarıydı (Uludağ, 1999: 366). Bu Babalar, daha çok köylerde ve göçebe çevrelerde zaviyeler kurdular. Bunların etrafında birçok menkıbe oluştu (Ocak, 1978: 256). Daha sonraları da onların hatıralarını yaşatmak için Anadolu ve Rumeli'de çeşitli köylerde, kasabalarda, şehirlerde; cami, mezarlık ve türbelere (Makam) «baba» kelimesiyle başlayan adlar verildi.³

Kalenderiliğin Anadolu'da yerleşim ve gelişim sürecine baktığımızda kaynaklar, Kalenderiliğin ancak XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ortaya çıktığını göstermektedir. Bunun en önemli nedeni; büyük ölçüde Moğol istilasının yol açtığı göç dalgalarıdır. İlk etkilerini Maverâünnehr, Harezm ve İran'da gösteren bu olay, XIII. yüzyıla kadar bu iki alanda iyice yayılmış ve gelişmiş bulunan çeşitli inançlara mensup pek çok kişinin yer değiştirmesine sebep olmuştur. Bunlardan önemli bir kısmı da Anadolu topraklarına gelmiştir. Böylece farklı tasavvufî düşüncelere sahip çeşitli topluluklar yeni yerleştikleri bölgelerdeki dinî ve tasavvufî yapıyı çok geniş ölçüde etkilediler. Anadolu, aslında Moğol istilasından önce de bazı göçler almış, değişik etnik ve kültürel kaynaklardan gelen sufiler hep olmuştur. Ancak asıl kalabalık göç dalgaları Moğol istilası nedeniyle 1220'lere doğru Kübreviyye, Sühreverdiiyye gibi inanç mensupları yanında Kalenderî süfiliği ile yakın bağları bulunan Yeseviyye, Vefaiyye ve Haydariyye gibi Sünnilik dışı topluluklar da Anadolu'ya geldiler (Köprülü, 1972: 168, Köprülü, 1338: 297-301, Ocak, 2000: 61, Say, 2003: 57-130).

Resim 1: Üryan Baba Zaviyesinin 20. yy Başlarından Genel Görünümü (Wulzinger 1913: 71'den)

XIII. ve XIV. yüzyıllarda bu iki kanaldan Anadolu'ya gelen muhtelif Kalenderî toplulukları ve bunların önderleriyle ilgili bilgi ve verilere göre ikili bir yapı sergilediklerini görüyoruz. Bunlardan bir kısmı, toplum ve din kurallarına aldırış etmeyen, hatta onları alaya alan, genellikle daha aşağı toplum tabakala-

rından oluşan Kalenderi toplulukları idi. Bir kısmının da vaktiyle Baba Tâhir-i Uryan ve Ebu Said-i Ebu'l-Hayr örneklerinde olduğu gibi, Şems-i Tebrizi, Evhâdü'd-dîn-i Kirmâni ve Fahrü'd-dîn-i Irâkî gibi, gerçekten yüksek tasavvufi fikirlere ve engin bir mistik tecrübeye sahip, ilim sahibi belirgin kimliklerden oluşmakta idi. Bu inanç, kitabî İslam yorumuna göre daha serbest yapısı itibarıyla özellikle göçebe Türkmenler arasında çok taraftar toplamış ve yalnız XIII. yüzyılda değil, XIV. yüzyılda da, bir yandan Şeyh Edebalı aracılığıyla Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda, öte yandan, Hünkâr Hacı Bektaş Velî kanalıyla da Bektaşiliğin oluşumunda ana rollerden birini üstlenmişti (Say, 2003: 57-130).

Kalenderilere (Rum Abdallarına) önemli örneklerden; Geyikli Baba, Postınpuş Baba, Abdal Musa, Abdal Murad ve Abdal Mehmed isimlerinde olduğu gibi Baba ve Abdal lakapları daha XI. yüzyıldan itibaren, Baba Tahir-i Üryan'da olduğu gibi, Kalenderiler tarafından kullanılıyordu. F. Köprülü de "Abdal" teriminin Kalenderi ile eş anlamlı olduğunu söylemektedir (Köprülü, 1935: 28-31, Ocak, 1989: 87).

Rum Abdalları veya Kalenderi önderlerinin savaşçı kişilikler olduğunu görüyoruz. Osmanlı beylerinin de, hizmetlerine karşılık, fethettikleri toprakların bir kısmını, maiyetlerindeki dervişlerle yerleşmelerine yardımcı olmak üzere verdiklerini görüyoruz (Barkan, 1942: 270-304). Ayrıca önemli bir ayrıntı olarak; hemen her tarafta tekkeleri olmasına rağmen, pîrleri olduğuna inandıkları Battal Gazi'nin türbesinin bulunduğu Seyyid Gazi Zaviyesi'ni de çok üstün tuttuklarını ve her cuma günü burada toplanarak ayin yaptıklarını kaynaklardan öğrenmekteyiz (Ocak, 1989: 87, Say, 2003: 57-130).

Hünkâr Hacı Bektaş Velî zamanında Seyitgazide bir zaviye⁴ bulunduğunu görüyoruz (Gölpınarlı, 1976: 36, Ocak, 1992: 189). Bir rivayete göre; Horasandan Hünkâr Hacı Bektaş Velî, yedi yüz müridi ile Rum'a gelmek için Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinden izin almış, gelip Seyyid Battal Külliyesi'nde oturmuştur. Hatta o zaman Orhan Gazi, Bursa'dan Seyyid Battal Külliyesi'ne gelip onunla müşerref olmuştur (Evliya Çelebi, 1314: 13, Say, 2003: 57-130.).

Ancak XVI. yüzyıla gelindiğinde Seyitgazi Zaviyesi'nde yaşayan Kalenderilere hiç de iyi gözle bakılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Seyitgazi Kadısı Mustafa İşreti'nin (ölümü 1566) Seyitgazi Zaviyesi'ndeki Kalenderiler için; "Atası anası azarlanmış battallar işten kaçıp ışık olmuş, pösteği ..." sözü dikkat çekicidir (Ocak, 1992: 190). Bu dönemde külliyenin kuzeyinde yer alan medrese yaptırılmış (Ocak, 1992: 191) ve zaviyenin yaşantısı Ehl-i Sünnet ve cemaat mezhebine göre düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeyi kabul etmeyenler ihraç edilmiştir (Aşık Çelebi, 1991: 175, Ocak, 1992: 191). Ancak 1566'da Mustafa İşreti'nin ölümünden sonra zaviye yeniden yavaş yavaş sürgünden dönen dervişlerle dolmaya başlamıştır (Ocak, 1992: 191). Fakat XVII. yüzyılda artık Seyitgazi dervişlerinden söz ederken Ka-

lenderilerin değil, Bektaşilerin adı geçmektedir.⁵ Nitekim Evliya Çelebi, burasının büyük bir Bektaşi tekkesi olduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, 1314: 15, Ocak, 1992: 188, Say, 2003: 57-130).

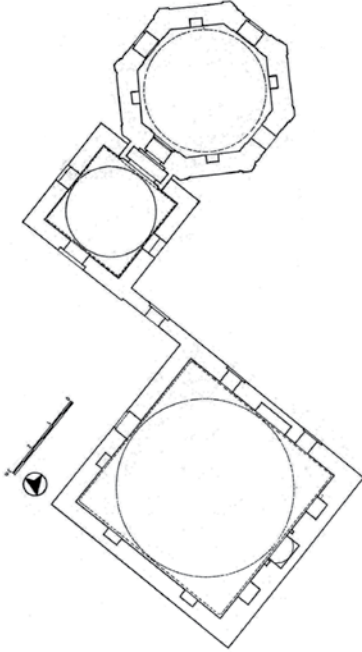
Köprülü, bu Abdalların XVI. yüzyılda yaşantıları ve inançları nedeniyle gözle görülür bir baskıya maruz kaldıklarına dikkat çekmektedir. Uygulamalarının aksine inançları hakkında çok az şey bilinmektedir. Bunlar, Seyyid Gazi Tekkesi'ne sürülmüşlerdir; Merkezî otorite, oraya bir Nakşibendî şeyhi yerleştirmeye dahi teşebbüs etmiş, ancak bu girişim pek başarılı olamamıştır. Sonunda Abdallar buraya yeniden dönmüşlerdir. Ancak, binayı korumaları, medrese öğrencileri ile kavga etmekten kaçınmaları ve ulemaya ters düşmeyecek tarzda hareket etmeleri şartıyla burada kalmalarına izin verilmiştir (Köprülü, 1976: 32, 33, Faroqhi, 1981: 91, Say, 2003: 57-130).

Köprülü, bunların daha sonraları Bektaşiler tarafından benimsendiklerini ileri sürmektedir. Bunlar, korunma arzusuyla değil, kuruluşunda rol oynayan pek çok Heteredoks akıma rağmen, saygı duyulan bir statüye sahip oldukları için Bektaşilere katılmış olabilirler. İrene Melikoff'a göre II. Bayezid⁶ büyük bir ihtimalle Bektaşileri bunlarla çatışmaya teşvik ederek Heteredoks kabileleri birleştirmek amacıyla bir girişimde de bulunmuştur. Bu girişimin istenmeyen etkisi ise dinî zümreler arasında mevcut bazı fikirlerin bunları etkilemesi olmuştur (Melikoff, 1975: 49-67). Özellikle Seyitgazi'ye Nakşibendileri yerleştirmenin uygun olmadığı anlaşıldıktan sonra Bektaşilerin, Seyyid Gazi'nin Abdallarını, ruhanî rehberler olarak değerlendirildiklerini düşünmek mantıklıdır. Hiç olmazsa Evliya Çelebi 1648 tarihi civarında tekkeyi ziyaret ettiğinde, Bektaşileri sağlam şekilde burada etkilerini sürdürdüğünü görmüştür (Evliya Çelebi, 1314: 13). Onların buradaki varlıkları, yalnızca II. Mahmud Döneminde kısa süreli bir kesintiye uğrayacaktır.⁷

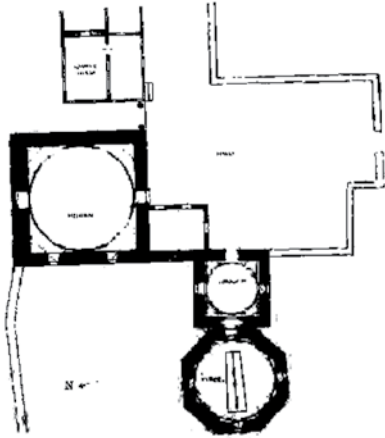
Bunun yanında, Sultan Şucâ'ın müridleri "Üryan Şucâîler" diye tanınmakta olup Kalenderilerden oluşuyordu. Nitekim menkıbelerinin çoğu, Kalenderilerin o devirdeki merkez tekkesi olan Seyitgazi (Eskişehir) dolaylarında geçmektedir (Ocak, 1992: 55). Sultanönü Sancağı'nın Seyitgazi nahiyesinde bulunan Seyyid Gazi Zaviyesi, bütün Selçuklu ve Osmanlı devirleri boyunca, mevcut Kalenderi zaviye-

Resim 2: Üryan Baba Zaviyesi Genel Görünüm(2010)

Çizim 1: Üryan Baba Zaviyesi
Rölöve Planı
(Altınsapa-Parla 2004: 277'den)

Çizim 2 : Üryan Baba Zaviyesi Planı

lerinin en önemlilerinin başında gelmiştir. Zaviyenin, 7 km kuzeydoğusunda bulunan Yazıdere köyündeki Üryan Baba ve 7 km batısında yer alan Aslanbeyli Köyü'ndeki Şeyh Şücâ'eddin Zaviyeleri ile çevrili olması da bu önemini artırmaktadır (Ocak, 1992: 187, Say, 2003: 57-130).

Üryan Baba Zaviyesi

Üryan Baba Zaviyesi, Eskişehir'in Seyitgazi ilçe merkezine 7 km uzaklıkta bulunan Yazıdere Köyü'nde, yerleşim alanının hemen dışında yer alır. Zaviyeden günümüze sekizgen planlı türbe ve imaret yapısı ulaşmıştır. Günümüze ulaşan bu yapılar dışında külliye başta yapıların da olduğu bilinmektedir. K. Wulzinger; imaret ile türbe arasında dikdörtgen planlı bir yapının varlığından bahsetmektedir. Geç dönem yapısı olarak tasvir ettiği yapının köylünün ve yoldan geçenlerin kaldığı ve hatta kahvehane olarak kullanıldığını belirtmektedir (Wulzinger, 1913: 66-71). Yine imaretin doğusunda bulunan alanda dikdörtgen planlı geç döneme tarihlenen iki yapı araştırmacı tarafından plana işlenmiştir ki, bu yapıların asıl imaret işlevi gördüğü ve bugün imaret olarak tanımlanan mekânın esasta semahane olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Wulzinger, 1913: 66-71).

Kitabeleri bulunmayan türbe ve imaret yapılarından türbenin, Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde bulunan Seyyid Battal Gazi Türbesi, Arslanbeyli Köyü'nde yer alan Şücâ'eddin Velî ve Mürüvvet Ali Türbeleri ve Üçsaray Köyü'ndeki Elveren Türbeleri ile mimari benzerlikleri dikkate alınarak buradaki yapılar XVI. yüzyıla tarihlenmektedir.⁸

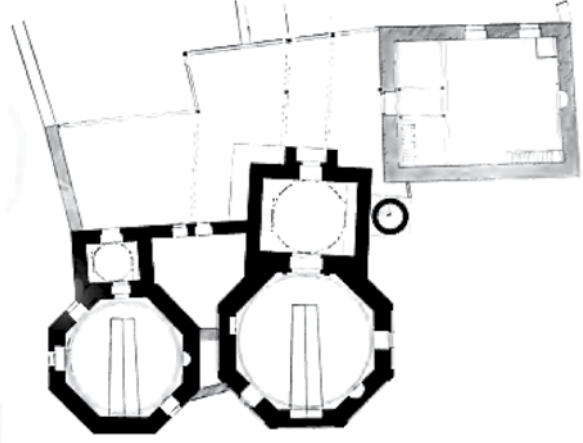
Her iki yapı birbirlerine ortak bir duvarla bağlıdır. Söz konusu duvar, imaretin güneybatı tarafı, türbenin kuzeydoğu duvarını aynı hatta kesintisiz olarak birleştirir. Duvar ekseninde sivri kemer alınlıklı, dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır.

Sekizgen planlı türbe⁹ kubbe örtülüdür. Önünde kare planlı kubbe örtülü bir giriş bölümü bulunmaktadır. Üryan Baba Türbesi'nde uygulanan kare giriş bölümüne benzer uygulama, Eskişehir bölgesinde bulunan iki türbede karşımıza çıkar. Seyitgazi ilçesine bağlı Arslanbeyli köyünde bulunan Şeyh Şüca'eddin Velî Türbesi ve Demirtaş Paşa (Mürüvvet Ali) türbelerinde de benzer bir uygulama görülmektedir. Bu iki yapı da XVI. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Aydın, 1971: 218, Altınsapan-Parla, 2004: 250).

Üryan Baba Türbesi'nde görülen kare girişin yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir (bk. Çizim: 2). Bu eklentinin de yine Şüca'eddin Türbesi kubbe kasnağında bulunan kitabe dikkate alınarak yine XVI. yüzyıl içerisinde eklenmiş olması muhtemeldir.¹⁰

Türbenin kuzeybatı ve güneydoğu cephelerinin ekseninde sivri kemerli çökertme alınlıklı dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır.

Kuzeydoğu cephe eksenindeki basık kemerli kapıyla giriş bölümüne girilir. Kapı içte, dikdörtgen biçimlidir. Giriş bölümünün kuzeybatı ve güneydoğu cephe eksenlerinde sivri kemer alınlıklı, dikdörtgen biçimli birer pencere yer alır.

Çizim 3: Şeyh Şücaeddin ve Mürvet Ali Türbeleri Planı
(Wulzinger 1913: 65'ten)

Resim 3: Üryan Baba Türbesi
Kubbe Geçişleri (2010)

Pencereler, dış cephe düzenlemesini içte de tekrarlarlar. Mekân, köşe üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülüdür.

Duvarları ve kubbesi tümüyle sıvalıdır. Sıvaların üzerine kalem işi bezemeler işlenmiştir. Köşe üçgenlerinin kenarları kalın mavi şeritlerle boyanarak vurgulanmış, kubbe eteğine bitkisel bezemeler işlenmiş, kuzeybatı duvara iki büyük yazılı madalyon resmedilmiştir.

Giriş bölümünün güneybatı duvarındaki aynalı basık kemerli kapıdan asıl türbe bölümüne geçilir. Kapı, türbe içinde sivri kemerli bir niş içine alınmıştır. Türbenin kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı cephe eksenlerinde sivri kemer alınlıklı dikdörtgen biçimli birer pencere bulunur. Bunlardan kuzeybatıda yer alanı kapatılmıştır. Diğer cepheler sağırdır. Cephe yüzeyleri, kalın düz silmelerle dört yandan dikdörtgen biçimli çerçeveler içerisine alınarak çökertilmek suretiyle vurgulanmıştır. Cepheler, üstte profilli silmelerle çevrelenmiştir. Türbenin cephe silmelerinin profilyasyonu daha zengindir. Alttaki kaval silmenin üzerinde geniş bir şerit bulunmakta, bu şeridin üstündeki iki kalın, bir ince silmeyle cephe nihayetlenmektedir. Kasnağın kuzeydoğu, güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı cephe eksenlerinde birer yuvarlak pencere yer almaktadır. Türbenin güney ve batı duvarlarında sivri kemerli birer niş bulunur. Nişlerden batıda yer alanı pencereden çevrilmiştir. Güney ve batı duvar eksenlerinde birer pencere bulunmaktadır. Ortasına doğubatı doğrultusunda bir sanduka yerleştirilmiştir. Kubbe, duvarların üstündeki iki sıra mukarnasın oluşturduğu silindirik kasnağa oturur. Giriş bölümünün cepheleriyle kubbe kasnağında moloz taş, cephelerle kasnakta kesme taş kaplama, pencerelerle kapıların söve ve lentolarında mermer kullanılmıştır. İçte dökülen sıvaların altından, kemer ve duvarların tuğla örgülü olduğu anlaşılmaktadır. Her iki bölümün de kubbeleri kurşun kaplıdır.

İç duvarlar, tümüyle sıvanarak üst üste dikdörtgen biçimli iki alana ayrılmıştır. Bu alanların her biri kalem işi süslemelerle bezenmiştir. Üstteki dikdörtgen yüzeyle-

Çizim 4: Üryan Baba Zaviyesi Cephe Çizimi (Wulzinger 1913: 69'dan)

rin köşelerinde serbest, ortalarında madalyonlar içerisine alınmış, bitkisel bezemeler yer alır. Alttaki dikdörtgen yüzeylerin köşeleri sarmal dal ve bitkisel bezemelerle süslenmiştir. Ayrıca güneybatı duvarına kalem işi bir niş resmedilmiştir. Kubbe merkezinde, yüzeyleri bitkisel bezemeli küçük boyutlu altı madalyonun çevrelediği bitkisel bezemeli kalem işi bir göbek yer alır. Kubbe eteğine de kalem işi bitkisel bezemeler işlenmiştir.

Üryan Baba İmareti (Meydan Evi)

Üryan Baba Türbesi'nin kuzeybatısında yer alır. Kitabesi yoktur. XVI. yüzyıla tarihlenmektedir (Aydın, 1971: 212, Altınsapan-Parla, 2004: 250).

Kare planlı, tek mekânlı, pandantif geçişli kubbe örtülüdür. Yapının tüm cephelerinde ve kubbe kasnağında iki sıra kirpi saçağa yer verilmiştir. Kasnağın kuzeybatı cephesinde piramidal külâh örtülü kare kesitli tuğla örgülü bir baca vardır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri sağırdır. Güneybatı cephe ekseninin iki yanında sivri kemer alınlıklı dikdörtgen biçimli birer pencere bulunur. Güneydoğu cephede, eksende kirpi saçak sırasının hemen altında, yuvarlak kemerli şebekeli bir pencereyle yer alır. Eksende yer alan kapının üzerinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş üç konsol yer alır. Konsolların yerleştirilme düzeni, yapının güneydoğu cephesinde bir sundurmanın varlığına işaret etmektedir. Konsolların ileriye doğru çok uzatılmamış olması kargir bir yapının değil ahşap bir sundurmanın varlığını işaret eder. Yapıya, bu cephedeki sivri kemer alınlıklı, basık kemerli kapıyla girilir. Cephenin güney köşesine saplanan bir duvar imaretle türbeyi birbirine bağlar. Söz konusu duvar ekseninde sivri kemerli alınlıklı, dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır.

İçte, kapının sağında dikdörtgen kesitli bir niş bulunur. Kuzeydoğu ve kuzeybatı duvar eksenlerinin iki yanında birer, güneybatı duvar ekseninde dikdörtgen kesitli bir niş bulunur. Kuzeybatı duvar ekseninde ayrıca davlumbazlı bir ocak nişi yer alır. Ocağın üzerinde bulunan taş davlumbazın büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Davlumbazlı ocağın mekân içerisindeki konumlandırılışı bölgede bulunan Seyyid Battal Gazi Zaviyesi'ndeki mekânlar ile paralellik göstermektedir. Mekân, pandantif geçişli kubbeye örtülüdür. Cephelerde moloz, duvar köşelerinde kesme taş, pencere ve kapı alınlıklarıyla bacada tuğla, kapı söve ve lentosunda mermer kullanılmıştır. Yapının cephelerinde görülen malzeme farklılığı yapıda, farklı dönemlerde gerçekleştirilen onarımları işaret etmektedir. Yapının süslemesi bulunmamaktadır.

Sonuç

Üryan Baba'nın yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu tekkenin de XV. yüzyıldan sonraki dönemde inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Üryan Baba kimliğinin daha eski bir tarihsel arka plan içerdiği elbette kesindir. Seyitgazi, Yazıdere köyündeki Üryan Baba zaviyesinin bu tarihsel altyapı gereği inşa edilmiş bir makam tekke olması ihtimalini kuvvetlendirilmektedir.

Eskişehir bölgesinde XIII.-XVI. yüzyıllara tarihlenen sekizgen planın kullanıldığı sekiz türbe bulunmaktadır. Bunlardan en erken örneğimiz XIII. yüzyıla tarihlenen (Altınsapan, 1999: 92) Seyitgazi, Kümbet Köyü Himmeth Baba Türbesi'dir. Türbenin üst katı, dıştan sekizgen içten daire planlı iki katlıdır. Diğer sekiz örneğimizin tamamı tek katlı olarak inşa edilmiştir. Bunlar; Eskişehir merkeze bağlı Atalan Tekke Köyü Atalan Tekke Türbesi (XIV. yy), Gökçekısık Köyü Arap Dede Türbesi (XIV.-XVI. yy), Mihallıçcık ilçesine bağlı Ömer Köy Bektaş Baba Türbesi (Selçuklu Dönemi), Seyitgazi'de Seyyid Battal Gazi Türbesi (1464-1465), Seyitgazi ilçesine bağlı Arslanbeyli Köyü'nde Şücâ'eddîn Velî (1515) ve Demirtaş (Mürüvvet Ali Paşa (XVI. yy), Üçsaray Köyü Elveren Türbesi (XVI. yüzyılın ilk yarısı) (Altınsapan, Parla, 2010: 213)'dir. Ayrıca Eskişehir bölgesinde "Baba" ismi ile anılan çok fazla sayıda tekke ve türbe yapısı bulunmaktadır.¹¹

Sekizgen planlı türbeler XI. yüzyıldan başlayarak İslam coğrafyasında karşımıza çıkar. Anadolu dışındaki önemli örnekler arasında Büyük Selçuklu dönemine ait Abarkuh'taki tek katlı olan 1056 tarihli Kümbet-i Ali, çift katlı inşa edilen örneklerden ise, Harakan ve Burcu-Demavend (XII. yüzyılın ilk yarısı) türbeleridir (Tuncer, 1986: 34, 38-40). Çalışmada ele alınan Üryan Baba türbesinde olduğu gibi tek katlı, sekizgen planlı türbeler Anadolu'da XIV. yüzyıldan sonra ve özellikle Osmanlı Döneminde inşa edilen türbelerde yoğun olarak tercih edilen bir plan tipi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin 1464 tarihinde yeniden inşa edilmesinden önce bölgede yapılan türbeler, değişik fonksiyonlara sahip, ancak günümüzde mevcut olmayan yapılarla birlikte inşa edilen bir zaviye içerisinde yer almalarının dışında, mimari olarak birbirleri ile benzer özellikler göstermemektedirler.¹²

Üryan Baba Zaviyesi'nin inşasını bölgenin dinsel ve sosyal yapısına bağlı olarak değerlendirdiğimizde yöredeki tekke ve zaviyelere özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başında, Osmanlı başkentinin politikalarına yönelik olduğunu düşündüğümüz büyük yatırımların yapıldığını görmekteyiz. Bunun en güzel örnekleri Battal Gazi Külliyesinde yapılan onarım ve ilaveler ile Şücâ'eddîn Velî Külliyesi'nin ve Üryan Baba Zaviyesi'nin inşasıdır.

Bölgede inşa edilen Şücâ'eddîn Türbesi, Demirtaş (Mürüvvet Ali) Paşa Türbesi, Elveren Türbesi ve Üryan Baba Türbesi sekizgen prizma biçimli gövdeleri, kubbe örtüleri ve mimari kuruluşlarıyla Battal Gazi kültürünün anıtsal yapısı olan Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin formunu tekrar eder.

Sonnotlar

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yağmur Say, Seyyid Battal Gazi, Şücaeddin Velî, Üryan Baba, Alevi Akademisi Yay., Ank.2003, s.57-130.

² Ayrıntılı bilgi için bk. A.g.e., s. 57-130.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. A.g.e., s. 57-130.

⁴ M. Ziya, Seyyid Gazi Türbesi çok eski bir bina olduğu hâlde Selçuklular yanına bir medrese, Mevleviler de bir tekke ilave etmişlerdir demektedir. Ancak Mevlevi bağlantısına ait herhangi bir bilimsel veri yoktur. (M. Ziya, Bursa'dan Konya'ya Seyahat, İstanbul, 1928, s.201)

⁵ F. W. Hasluck eserinde; Seyyid Gazi Külliyesi vakfının, en erken 16. yüzyılda Bektaşilerin eline geçtiğini, Tekkenin hâlâ varolduğunu, vakfin ise çok önceden ortadan kalktığını belirtmektedir. (F. W. Hasluck, M. A. Christianity and İslam Under the Sultans vol: 2, Oxford 1929, s. 510; Yağmur Say, Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi, Su Yay., İstanbul. 2006, s. 19.)

⁶ XV. yüzyılın sonu ilâ XVI. yüzyılın başlarında azimli sultanın Beyazid II. (1481-1512) Türbe'de esaslı bir yenilik ve Tekke'de bir büyüme gerçekleştirmiştir, ancak bu arada ilk kuruluştan kalan yazıtlar hiçbir bilgi vermemektedir. (Theodor Menzel, "Das Bektasi-Kloster Sejjid-i Ghâzi", MSOS, 28/2 1925; Yağmur Say, Seyyid Battal Gazi, Şücaeddin Velî, Üryan Baba, Alevi Akademisi Yay., Ankara. 2003, s. 57-130.)

⁷ Bu sonraki dönem için bk. Tefvik Oytan, Bektaşiliğin İçyüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü, Astarı, İstanbul, 1970, s. 15-22. Tefvik Oytan, tekkeyi, II. Mahmud'un halefleri Abdülmecid ve Abdülaziz'in idaresi altında bir oluşum olarak ima etmektedir.

⁸ Kuruluşu XIII. yüzyıl başına tarihlenen Seyit Battal Gazi Külliyesinde II. Beyazid Döneminde (1511) onarımlar ve yeni mekânların eklendiği bilinmektedir. Arslanbeyli Köyünde bulunan Seyh Şücaeddin külliyesinde bulunan Seyh Şücaeddin türbesinin kubbe kasnağında yer alan 1515 tarihli inşa kitabesi XVI. yy başlarında bölgede bulunan Bektaşî dergâhlarında yoğun bir inşa faaliyetini göstermektedir ki Üryan Baba türbesinde karşımıza çıkan bu biçimsel benzerlikler türbenin bu dönemlerde inşa edilmiş olabileceğini doğrular niteliktedir (Aydın, 1971: 218, Altınsapan-Parla, 2004: 279).

⁹ Anadolu türbe mimarisi içerisinde gerek Selçuklu Dönemi gerekse Osmanlı Döneminde en fazla tercih edilen mimari formlardan biri sekizgen prizma gövdeli olan türbelerdir. XI. yüzyıldan sonra görme-ye başladığımız bu mimari formun Anadolu'da XII. ve XIII. yüzyılda fazla yaygın olmadığı, ancak XIV. yüzyıldan sonra özellikle Osmanlı Döneminde yoğunluk göstermeye başladığı görülmektedir (Altınsapan 2005, s.404-405). Osmanlı Döneminde inşa edilmiş olan erken tarihili sekizgen planlı türbe yapısı Bursa'da bulunan ve 1421 yılına tarihlenen Yeşil Türbedir. (Aslanapa, s.40, 485)

¹⁰ Şeyh Şücaeddin Türbesi kubbe kasnağında bulunan kitabeden; yapının H. 921 / M. 1515 tarihinde Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Selim'in saltanatı zamanında Bali Bey oğlu Kasım Bey tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. (Aydın, 1971: 208, Altınsapan-Parla, 2004: 252)

¹¹ Bu yapılar için bakınız; Doğru Halime, XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul,1992 ve Erol Altınsapan ve Canan Parla Eskişehir Türbe ve Zaviyeleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011.

¹² Kümbet Köyü'nde inşa edilen Himmet Baba türbesi sekizgen planlı, çift katlı ve külahlıdır. Doğançayır Beldesinde inşa edilen Melegazi türbesi dikdörtgen planlı, tek katlı tonoz örtülüdür. Beykışla köyünde bulunan yılankırkan türbesi kare planlı tek katlı ve kubbe örtülüdür.

Kaynakça

ALTINSAPAN, Erol (1999): Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11-15. Yüzyıllar Mimarisi), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

----- (2005): "Heterodoks İnanç Sürecinde Seyit Battal Gazi Türbesinin Seyitgazi Bölgesindeki Diğer Anıt Mezarlara Olan Biçimsel Etkisi" Anadolu Üniversitesi

- Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı) 12-15 Mayıs 2004, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ALTINSAPAN, Erol ve Canan PARLA (2004): Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları 1 Günyüzü Mihalgazi Mihallıçık Sarıcakaya Seyitgazi Sivrihisar, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- (2011): Eskişehir Türbe ve Zaviyeleri, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ASLANAPA, Oktay (1986): Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, İnkılap Kitabevi,
- ÂŞIK, Çelebi (1991): Meşairü’ş-Şuara, Nşr. Meredith Owens, London.
- AYDIN, Filiz (1971): “Seyitgazi Aslanbey Köyü’nde Şeyh Şücaeddin Külliyesi”, Vakıflar Dergisi IX, Ankara.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1942): “Kolonizatör Türk Dervişleri”, Vakıflar Dergisi, S.II, Ankara.
- EVLİYA, Çelebi (1314): Seyahatname, (Haz.: İ.Parmaksızoğlu), C.III, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1976): Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, İstanbul.
- FAROQHI, Suraiya (1981): “Seyyid Gazi Rvisited: The Foundation as Seen Through Sixteenth and Seventeenth-Century Documents”, Turcica, S.XIII
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1338): “Anadolu’da İslamiyet”, DEFM, C. IV, İstanbul.
- (1935): “Abdal”, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul.
- (1972): Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, Ankara.
- (1976): Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara.
- (1999): Osmanlı Devletinin Kuruluşu, TTK, Ankara.
- MELİKOFF, Irene (1975): “Al Battal”, Encyclopedie de l’Islam, C. II, Leiden.
- (1993): Uyur İdik Uyardılar, Cem Yayınları, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (1999): “Baba”, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İstanbul.
- OCAK, A. Yaşar (1978): “Zaviyeler”, Vakıflar Dergisi C. XII, Ankara.
- (1989): La Revolte de Baba Resul ou la Formation de l’Heterodoxie Musulmane en Anatolie au XIIIe Siecle, Ankara.
- (1992): “Battal Gazi” Mad. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. V, İstanbul.
- (1996): Babailer İsyanı, İstanbul, Dergâh Yayınları İstanbul.
- (2000): Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik; Kalenderiler, TTK, Ankara.
- OYTAN, Tevfik (1970): Bektaşiliğin İçyüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü, Astarı, İstanbul.
- SAY, Yağmur (2003): Seyyid Battal Gazi, Şücaeddin Veli, Üryan Baba, Alevi Akademisi Yay. Ankara.
- (2006): Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi, Su Yay., İstanbul.
- WULZINGER, Karl (1913): Drei Bektaschi-Klöster Phrygiens, Berlin.